

Články

MIZEJÍCÍ SVĚT

Film umírajícího folkloru – Prof. dr. Úlehla jako filmový režisér

Roman Jakobson

„Zcestoval jsem celý svět a neviděl jsem žádnou jinou vesnici, kde lidé tak duchaplně a vášnivě jedí a pijí.“ To mi řekl jeden český legionář na maličké a sluncem nemilosrdně spalované železniční stanici u vsi Velká nad Veličkou. Moravští Slováci dokonale ovládají kulturu vinařství a lidové písně, ovšem Velká zaujímá i mezi vesnicemi Moravského Slovenska výjimečné postavení. Život je tu neoddělitelně spojen se zpěvem a vínem, v době utrpení i radosti, ve všední den i ve svátek, po všechny hodiny ve dne i v noci a po všechna roční období. S písní žije také tanec, sváteční obřady plné barev, pestrost krojů, rituál života. – Není divu, že se tato vesnice stala terčem filmového objektivu. Dnešní umění opět charakterizuje poptávka po exotickém materiálu, český román se při hledání domácí exotiky obrací ke karpatskoruské tematice, látková expanze českého uměleckého filmu zatím dospěla teprve k moravsko-slovenské hranici.

Film se jmenuje *Mizející svět*. Podnět k jeho vzniku dal prof. dr. **Úlehla**, vedoucí katedry rostlinné fyziologie na Masarykově universitě v Brně, který se už uvedl jako vynikající znalec filmové techniky svým filmem ze života rostlin, kde umělecká a vědecká hlediska splynula v jeden celek a kde bylo z botanického materiálu vytvořeno skutečně plastické umělecké dílo plné vnitřní dynamiky a dramatičnosti. Prof. Úlehla také uzavřel smlouvu se společností AB a sám film režíruje. Jeho spolupracovnice **S. Pírková** napsala scénář, mladí architekti **Beneš** a **Kurial**, kteří získali proslulost skvělými dekoracemi pro brněnské uvedení komedie V. Nezvala, obstarávají stavby a asistent brněnské opery Tauský dodá pro tento nový zvukový film hudbu. Není nutno uvádět jména dalších spolupracovníků; až bude film hotov, ocení recenzent přiměřeně zásluhy každého z nich. Zatím bude stačit konstatování, že by bylo sotva možné najít sladnější a harmoničtější pracovní kolektiv.

Těžká práce

Jen skutečné nadšení umožňuje vyvinout takové pracovní tempo a překonávat s takovou rozhodností četné překážky. Používání komplikovaných zvukových a světelných aparatur v primitivních vesnických poměrech vyžadovalo značnou vynalézavost a řadu

Mizející svět; režie Vladimír Úlehla, 1932
Foto archiv

přípravných prací, mnoho potíží bylo spojeno s objekty natáčení: vesničané, zvyklí jen na fotografický aparát, zaujali před kamerou určitý postoj, obrátili k ní obličej a strnuli jako kámen. A bylo také nutno překonat spoustu technických a psychologických

problémů, než se podařilo realizovat použitelné záběry davů při polních pracích, svatebních obřadech a obřadech spjatých s ročními obdobími, bohoslužbách atd. Bylo natočeno **už 8000 metrů** a režisér nyní stojí před odpovědným úkolem: vybrat z tohoto bohatého materiálu jen to, co je aktuální a umělecky nezbytné. Členové kolektivu byli prací na filmu strženi natolik, že celý jejich život ve Velké se skládá z neustálého hledání vhodného materiálu pro film, volné chvíle plně věnují propracovávání motivů scénáře – někdy to vypadá, jako by se hranice mezi jejich životem a filmem naprosto setřela.

Existuje vynikající film etnografa **Plicky**, který ukazuje obyčeje, hry a tance Slováků.¹⁾ Úkolem tohoto filmu je co nejvěrnější, vědecké zachycení řady specifických projevů slovenského folkloru, z nichž některé už vymírají. Je to cenná sbírka vědeckého materiálu. **Úlehla a jeho spolupracovníci si kladou jiný úkol.** Jejich cílem je umělecký film, film pro diváka. Etnografická pravdivost přitom nesmí nijak utrpět – o to se v plné míře postarali prof. **Húsek** a prof. **Klusák** –, mění se ale takřkajíc úhel pohledu a výběr materiálu.

Jaké jsou **vlastně ruské takzvané dokumentární filmy**, např. Vertovovy nebo Kaufmanovy? Samozřejmě to jsou ve skutečnosti umělecké filmy, jejichž motivy a kompozice jsou podřízeny umělecké funkci. Nesyžetovost těchto filmů je motivována údajnou bezděčností pohledu, tím, že daný materiál se před kameru dostal zcela náhodně. Na rozdíl od nich je *Mizející svět* koncipován jako syžetový film. Nakolik je dramatický děj, který je do filmu zamontován, zdařilý, to se ukáže při promítání hotového díla. Už nyní je ale zřejmé, že zvolený princip je správný. Folklor představuje završenou formu umění, kterou nelze prostě transplantovat, na níž nelze prostě vybudovat nové umělecké dílo. Dějiny umění k tomu podávají nejeden poučný příklad. Tím méně je možno završenou formu jednoho umění beze změny přenést do sféry jiného umění. Pokusy o mechanické zfilmování baletu skončily nezdarem. Určitá završená forma umění může být použita pro nové umělecké dílo jen jako materiál, který je předmětem uměleckého přetvoření.

Boj dvou kultur

Umělecký film, který se chce zabývat folklorem, může postupovat různým způsobem. Střetnutí mezi světem folkloru a dnešní městskou kulturou může být ztvárněno jako chvalo zpěv na jeden ze dvou bojujících světů. Buď jako hymnus na industrializaci – to je cesta Ejzenštejnova a Dovženkova, kterou Úlehla jít nechtěl –, nebo jako chvalo zpěv na tradiční vesnici. Tato cesta je vzhledem k povaze materiálu neschůdná. Příliš zjevná je ve Velké bezmoc starých forem v jejich boji s formami novými. Hned vedle odbočka železnice a dvě hodiny cesty do Brna, rozhlas a noviny, vojenská služba, sokolové a politické strany, elektřina a traktory, městské výrobky a škola – to vše vesnici neúprosně transformuje a postupně omezuje její svébytnost. Nikoli nadarmo hovoří titul filmu o světě, který zaniká. Navíc se lze moravskoslovenského folkloru sotva dovolávat jako vhodné ilustrace boje dvou kultur – vesnické a městské: tento folklor obsahuje příliš mnoho

1) Autor má zřejmě na mysli film Karla Plicky *Po horách, po dolách* (1929); nejznámější Plickův film *Zem spieva* byl uveden až po publikaci Jakobsonova článku, v říjnu 1933. (Pozn. překl.)

prvků umění vyšších společenských vrstev, jsou to ve značné míře pokleslé kulturní statky [gesunkenes Kulturgut] a nenajdeme tu ani stopu po relativní soběstačnosti lidového prvku.

Film *Mizející svět* dospívá k jinému řešení problému uměleckého přetvoření folkloru. Ukazuje vesnici tak, jak ji vidí hrdinka filmu – mladá žena z města, která sem přišla sbírat lidové písně. Vesnice ji okouzluje svou dekorativní krásou – svými písněmi, kroji, bohoslužbami, tanci, zvyky, tradičními a neměnnými jako motivy na výšivkách. Žena, a s ní také kamera, vidí jen vystrojenou, slavnostní, folkloristickou vesnici, má ráda jen tu samoučelnou, nablýskanou podívanou; nemá smysl pro rub vesnického života, pro sociální rozvrstvení vesnice, pro její nevzhledný všední den, pro dotěrné vnikání města. Město pro ni představuje únavný, neuspořádaný pohyb. Nezná žádný patos kromě patosu dekorativnosti a to ji odsuzuje k osamění, protože není schopna přijímat živé lidi. Nelze ji obviňovat z toho, že je nevěrná hned svému městskému, hned zas svému vesnickému příteli, tak jako nelze mluvit o pravdivosti nebo lživosti vzorku na zástěře.

Možná posuzují hrdinku filmu jinak než autor scénáře a režisér, avšak rozhodně je to právě dekorativnost v jejím přístupu, jež umožňuje postihnout pestrou ornamentiku folkloru této vesnice a odhalit ji ve filmu. Sklon k pestrosti jako takové, nepředmětnost, převaha vnější formy – to jsou charakteristické rysy místní lidové kultury. Spolu s tím, jak tato kultura odumírá, stávají se ozdoby na krojích stále strojenějšími a titěrnějšími, slavnosti stále nepřírozenějšími, pravidla chování stále povrchnějšími.

Film *Mizející svět* představuje **orgii ornamentiky**. Hrdinka touží po ornamentu prostém jakékoli odpovědnosti, život vesnice je zobrazen jako obnažený ornament, je tu erotika, koberec polí skvěle natočený z letadla, rostlinné motivy, kompozice detailů. Síla a novost tohoto filmu tkví v tom, že je záměrně prostoupen působivým vzorkováním.

Přeložil Petr Mareš

Přeloženo z německého originálu: R[oman] J a k o b s o n, *Die entschwindende Welt*.

Ein Film der sterbenden Folklore – Prof. Dr. Úlehla als Filmregisseur.

„Prager Presse“ 11. 9. 1932, č. 288, s. 5.

Mizející svět

Legia, Brno 1933

Režie: Vladimír Úlehla. **Námět:** Vladimír Úlehla. **Scénář:** Svatava Pírková. **Technická spolupráce:** Miloš Wasserbauer. **Kamera:** Josef Střecha, Otakar Schütz, Josef Bůžek. **Sběrná kamera:** Jan Calábek. **Hudba:** Vladimír Úlehla. **Hudební vedení:** Vilém Tauský. **Hrají:** Marta Halířová (dr. Horná), Jožka Frolka (Jura), Martin Sekerka (otec) a další obyvatelé Velké nad Veličkou a okolí.